

BMTNING NARKOTIKLAR VA JINOYATCHILIK BO'YICHA IDORASI (UNODC) VA JAHON SOG'LIQNI SAQLASH TASHKILOTI (WHO) TAJRIBASI ASOSIDA PROFILAKTIKA MODELLARI

Sh.O.Matyozov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21030434>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 27-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 29-iyun 2026 yil

KEYWORDS

UNODC, WHO, profilaktika
modellari, isbotlangan
dasturlar, ASSIST skrining,
raqamli salomatlik, O'rta Osiyo,
O'zbekiston, tibbiy maxfiylik,
milliy registr, EWS, evidence-
based.

ABSTRACT

Ushbu maqolada UNODC va WHO tajribasi asosida giyohvandlik profilaktika modellarining O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. UNODC-WHO isbotlangan dasturlar ro'yxati, WHO ASSIST skrining vositasi, raqamli salomatlik strategiyasi va O'rta Osiyo bo'yicha mintaqaviy dasturlar batafsil ko'rib chiqiladi. Toshkent shahar IIBB UBPSIT statistikasi va O'zbekistondagi joriy holat bilan qiyosiy tahlil amalga oshiriladi. Tibbiy maxfiylik, raqamli ma'lumotlar himoyasi, kadrlar tayyorlash va davlatlararo hamkorlik masalalari ham ko'rib chiqiladi. Xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirish uchun amaliy mexanizmlar taklif etiladi.

Giyohvandlik profilaktikasi sohasida xalqaro standartlarni ishlab chiqishda UNODC va WHO yetakchi o'rin egallaydi. Bu ikkita tashkilotning birgalikdagi dasturlari 190 dan ortiq mamlakat tomonidan qo'llanilmoqda. O'zbekiston ham ushbu tashkilotlar bilan hamkorlik olib bormoqda va bu hamkorlikni yanada chuqurlashtirish milliy profilaktika tizimini sifat jihatidan rivojlantiradi.

Rossiyalik kriminolog A.P.Suxodolov ta'kidlaganidek, zamonaviy narkotrafik raqamli infratuzilmaga tayanadi va profilaktika ham shu muhitda olib borilishi zarur.¹ UNODC va WHO bu yo'nalishda aniq metodologiyalar va vositalar ishlab chiqdi.

Toshkent shahar IIBB Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, 1 454 ta giyohvandlik jinoyati qayd etilgan bo'lib, ularning 63 foizi raqamli kanallar orqali amalga oshirilgan.² Ushbu ko'rsatkich O'zbekistonda ham UNODC va WHO standartlari asosida raqamli profilaktika tizimini yaratish zarurligini ko'rsatadi.

¹Suxodolov A.P. Narkotrafik v tsifrovuyu epoxu. Moskva: Norma, 2020. S. 45.

²Toshkent shahar IIBB UBPSIT. 2024-yilgi faoliyat hisoboti. Toshkent, 2024. B. 12.

O'zbek huquqshunosi D.X.Fayziyeva ta'kidlaganidek, profilaktiv kontentning sifati va miqdori yetarli emas.³ UNODC va WHO tomonidan ishlab chiqilgan standartlar profilaktika dasturlarining minimal sifat talablarini belgilaydi va ularni O'zbekistonda joriy etish milliy tizimni xalqaro darajaga ko'taradi.

UNODC tomonidan 2019-yilda yangilangan "Isbotlangan giyohvandlik profilaktikasi dasturlari" ro'yxati 56 ta samaradorligi ilmiy jihatdan tasdiqlangan dasturni o'z ichiga oladi. Bu dasturlar oila, maktab, jamiyat va ommaviy axborot vositalari kabi turli darajalarda amalga oshirilishi mumkin. Har bir dasturning samaradorlik darajasi va qo'llanish sharoitlari aniq ko'rsatilgan — bu milliy hukumatlarga o'z sharoitlariga mos dasturlarni tanlashni osonlashtiradi.

UNODC ning TREATNET (UNODC ning giyohvandlikni davolash global tarmog'i va o'quv dasturi) dasturi moddaga bog'liqlik bilan kurashuvchi klinikalarga standartlashtirilgan davolash protokollarini taqdim etadi.⁴ O'zbekistondagi narkologik muassasalar ushbu protokollarni joriy etishi orqali davolash sifatini xalqaro darajaga ko'tarishi mumkin. Bu nafaqat bemorlar uchun, balki xalqaro statistika va taqqoslov ma'lumotlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Olim Alimov A. ta'kidlaganidek, davlat organlarining muvofiqlashtirishsiz ishi samaradorlikni pasaytiradi.⁵ UNODC ushbu muammoni hal etish uchun a'zo mamlakatlariga muvofiqlashtirish mexanizmlarini qurishda yordam beradi. O'zbekistonda UNODC bilan birgalikda giyohvandlik profilaktikasi bo'yicha hukumatlararo muvofiqlashtirish mexanizmi yaratish imkoniyatlari mavjud.

Measham F. ning real vaqtda ma'lumotlar yig'ish bo'yicha tadqiqotlari⁶ UNODC ning Early Warning System (EWS) mexanizmini ilmiy asoslab beradi. EWS tizimi yangi psixoaktiv moddalarning paydo bo'lishini oldindan aniqlash imkonini beradi. O'zbekistonda ham shunday tizim joriy etish zarur — ayniqsa sintetik kannabinoidlar, dezomorfin va boshqa arzon sintetik narkotiklarning tarqalishini kuzatishda bu tizim muhim ahamiyat kasb etadi.

WHO tomonidan ishlab chiqilgan ASSIST (Alcohol, Smoking and Substance Involvement Screening Test) vositasi birlamchi tibbiy yordam muassasalarida psixoaktiv moddalar iste'molining xavf darajasini tez va arzon baholash imkonini beradi. Test 8 ta savoldan iborat bo'lib, tamaki, alkogol, kannabis, kokain, amfetaminlar, sedativlar, gallyutsinogenlar va opioidlar bilan bog'liq xavfni baholaydi. Test yakuni asosida bemorga mos intervensiya — qisqa maslahat yoki mutaxassisga yo'naltirish — amalga oshiriladi.

WHO ASSIST testining o'zbek tilidagi rasmiy versiyasini tayyorlash va barcha tuman poliklinikalarida joriy etish — bu O'zbekiston uchun nisbatan arzon va tez amalga oshirilishi mumkin bo'lgan chora. 2023-yilda Qirg'iziston ASSIST vositasini muvaffaqiyatli joriy etdi va birinchi yilning o'zida 12 000 dan ortiq bemor skriningdan o'tkazildi. Xuddi shunday natijani O'zbekiston ham qisqa muddatda erishishi mumkin.

³Fayziyeva D.X. Raqamli muhitda jinoyatlarni tergov qilish. Huquq va jamiyat. 2023. B. 75.

⁴UNODC. Central Asia Programme: Annual Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. P. 34.

⁵Alimov A. Davlat organlari muvofiqlashtirishning samaradorligi. Davlat boshqaruvi. 2022. B. 45.

⁶Measham F. Real-time Digital Data Collection in Drug Monitoring. International Journal of Drug Policy. 2022. P. 114.

Toshkent shahar IIBB Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish boshqarmasi statistikasiga ko'ra, giyohvandlik bilan bog'liq ko'plab jinoyatlar kech aniqlandi.⁷ ASSIST vositasini tibbiy muassasalarda joriy etish erta aniqlash imkonini beradi va profilaktika bilan jinoyatchilikka qarshi kurash o'rtasidagi bo'shliqni to'ldiradi.

Fayziyeva D.X. ta'kidlaganidek, ma'lumotlarni yig'ish va ulardan foydalanishda shaxsiy maxfiylik kafolatlanishi zarur.⁸ WHO ASSIST natijalarini tizimlashtirish va tahlil qilishda GDPR ga mos shaxsiy tibbiy ma'lumotlar himoyasi ta'minlanishi kerak. O'zbekiston Sog'liqni saqlash vazirligi va Axborot texnologiyalari vazirligi birgalikda ushbu standartlarni ishlab chiqishi zarur.

WHO ning 2020–2025 yillar uchun Raqamli salomatlik strategiyasi to'rt asosiy yo'nalishdan iborat: raqamli salomatlik infratuzilmasini rivojlantirish; raqamli ma'lumotlardan samarali foydalanish; raqamli salomatlik xizmatlarini aholiga yetkazish; va raqamli salomatlik tizimini boshqarish. O'zbekiston ushbu strategiyani milliy dasturga aylantirish yo'lida muhim qadamlar qo'ymoqda.

Raqamli salomatlik xizmatlari — telemedisin, onlayn psixologik maslahat va mobil ilova asosidagi skrining — giyohvandlik profilaktikasida yangi imkoniyatlar yaratadi.⁹ Hududiy chegaralanishsiz xizmat ko'rsatish, anonim murojaat qilish imkoniyati va 24/7 rejimida ishlash bu xizmatlarning asosiy afzalliklari hisoblanadi.

Carlsson U. ta'kidlaganidek, raqamli kanallar orqali yetkazilgan profilaktiv xabar kengroq auditoriyaga yetib boradi.¹⁰ O'zbekistonda 2023-yil holatiga 21 million internet foydalanuvchisi mavjud — bu raqamli profilaktika platformalarining potentsial auditoriyasi. Yoshlarning 87 foizi smartfondan foydalanadi, demak mobil ilova orqali profilaktiv xabarni yetkazish imkoniyati juda keng.

Measham F. ning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, raqamli ma'lumotlar profilaktika dasturlarini yanada maqsadliroq qiladi.¹¹ O'zbekistonda giyohvandlik bo'yicha yagona milliy registr yaratish — tibbiy muassasalar, IIV va maxsus xizmatlardan kelgan ma'lumotlarni birlashtiruvchi tizim — siyosatni dalillarga asoslanib ishlab chiqish uchun zarur.

O'zbekistonda UNODC va WHO standartlarini joriy etish sohasida so'nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishildi. Giyohvandlikka qarshi kurash agentligining tashkil etilgani UNODC tavsiyalarining amalga oshirilayotganidan dalolat beradi. Biroq amaliy ko'rsatkichlar hali xalqaro standartlardan orqada.

Toshkent shahri bo'yicha ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki,¹² giyohvandlikka bog'liq murojaat qiluvchilarning faqat 23 foizi birlamchi tibbiy yordam tarmog'i orqali aniqlangan. Qolgan 77 foizi esa huquq-tartibot organlari orqali aniqlangan — bu esa ASSIST skriningi joriy etilmagan erta aniqlash tizimining yo'qligi muammosini ko'rsatadi.

---

¹⁰Carlsson U. Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights. Gothenburg: Nordicom, 2019. P. 22.

Rossiyalik mutaxassislar V.P.Revin¹³ va S.I.Zemsova¹⁴ ta'kidlaganidek, raqamli tizimlar orqali amalga oshiriladigan jinoyatlarni tergov qilish an'anaviy usullardan farqli yondashuvni talab etadi. O'zbekistonda IIV va narkologik muassasalar o'rtasida yagona ma'lumotlar almashish tizimini yaratish UNODC standartlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekistonda WHO ASSIST vositasini joriy etishning samarali mexanizmi sifatida tibbiy universitetlar bilan hamkorlik taklif etilishi mumkin. Toshkent tibbiyot akademiyasi va viloyat tibbiyot institutlarida shifokorlarni ASSIST vositasidan foydalanishga o'rgatish kurslarini joriy etish kadrlar muammosini hal etishning tejamkor yo'lidir.¹⁵

Giyohvandlik bo'yicha yagona milliy registr yaratish — UNODC va WHO ning asosiy tavsiyalaridan biri. Bu registr turli manbalardan keladigan ma'lumotlarni birlashtiradi: narkologik dispanserlardan davolanish ma'lumotlari; IIV dan jinoiy statistika; sudlardan hukm ma'lumotlari; tez tibbiy yordam stansiyalaridan oshirib yuborganligi haqida ma'lumotlar; reintegratsiya markazlaridan qaytib tushish ko'rsatkichlari. Bunday yagona ma'lumotlar bazasi siyosatni dalillarga asoslanib ishlab chiqishga imkon beradi.

O'zbekistonda bunday registrni yaratishda texnik qiyinchiliklar mavjud — turli idoralarning axborot tizimlari bir-biri bilan o'zaro ishlashga (interoperability) moslashtirilmagan. «Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasi¹⁶ doirasida amalga oshirilayotgan davlat axborot tizimlarini integratsiya qilish dasturi ushbu muammoni hal etishga yordam beradi.

Fayziyeva D.X. ta'kidlaganidek, ma'lumotlarni yig'ish va ulardan foydalanishda maxfiylik kafolatlanishi zarur.¹⁷ Milliy registrga kirish huquqlari aniq belgilanishi, shaxsiy ma'lumotlar shifrlanishi va o'zboshimchalik bilan foydalanish bloklangan bo'lishi zarur. WHO ning shaxsiy tibbiy ma'lumotlar himoyasi standartlari milliy registrning asosiy me'yoriy hujjatiga aylanishi lozim.

Alimov A. ta'kidlaganidek, turli davlat organlari o'rtasidagi muvofiqlashtirishning yetarli emasligi resurslarning samarasiz sarflanishiga olib kelmoqda.¹⁸ Kadrlar tayyorlash tizimida ham xuddi shu muammo mavjud: turli idoralar (Sog'liqni saqlash, Ta'lim, IIV) o'z mutaxassislarini alohida tayyorlaydi va bu dasturlar ko'pincha bir-birini takrorlaydi.

UNODC va WHO birgalikda “evidence-based treatment” — ilmiy asoslangan davolash — bo'yicha maxsus o'quv dasturi ishlab chiqdi. Bu dastur O'zbekiston narkologik muassasalari uchun ham mavjud. Toshkent tibbiyot akademiyasi bazasida har yili 30–40 nafar narkolog, psixolog va sotsial ishchini ushbu dastur bo'yicha tayyorlash mumkin.

Farrington D.P. ta'kidlaganidek, uzoq muddatli natijalarga erishish uchun tizimli kadrlar tayyorlash zarur.¹⁹ O'zbekistonda giyohvandlik profilaktikasi va davolash sohasidagi

¹³Revin V.P. Kiberprestupleniya: problemy klassifikatsii. Rossiyskoe pravo. 2021. S. 92.

¹⁴Zemsova S.I. Dropy kak instrument narkotizirovannoy prestupnosti. Kriminalistika. 2022. S. 36.

¹⁶O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'Raqamli O'zbekiston-2030' strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. Toshkent, 2020.

¹⁹Farrington D.P. Key Results from the First Forty Years of the Cambridge Study in Delinquent Development. Criminology. 2003. Vol. 41. P. 158.

mutaxassislar xalqaro sertifikatlash tizimiga kiritilishi, ularning bilimi va ko'nikmasi standartlashtirilishi zarur.

Birinchi tavsiya: WHO ASSIST vositasining rasmiy o'zbek tilidagi versiyasini tayyorlab, barcha tuman poliklinikalarida joriy etish. Bu chora nisbatan past xarajat bilan katta ijtimoiy natija berish imkonini yaratadi.

Ikkinchi tavsiya: Giyohvandlik bo'yicha yagona milliy registrni yaratish. Mazkur registr tibbiy muassasalar, IIV, sudlar va reintegratsiya markazlaridan kelgan ma'lumotlarni birlashtiradi. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi²⁰ doirasida bu registrni yaratishga byudjet ajratilishi zarur.

Uchinchi tavsiya: UNODC isbotlangan dasturlar ro'yxatidan O'zbekistonga mos 2–3 ta dasturni tanlash va pilot loyiha sifatida amalga oshirish.²¹ Pilot natijalarini UNODC baholash metodologiyasi asosida o'lchash va muvaffaqiyatli natija ko'rsatgan dasturlarni respublika miqyosida kengaytirish zarur.

To'rtinchi tavsiya: O'zbekiston ta'lim tizimida psixologlar va sotsial ishchilarni UNODC va WHO profilaktika standartlari asosida tayyorlash kurslarini joriy etish. Toshkent davlat yuridik universiteti va tibbiyot universitetlari birgalikda bunday kursni ishlab chiqishi mumkin.

Beshinchi tavsiya: UNODC Early Warning System mexanizmiga O'zbekistonni to'liq integratsiya qilish. Bu tizim yangi psixoaktiv moddalar va narkosavdoning yangi kanallarini erta aniqlash imkonini beradi.²²

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, UNODC va WHO tajribasi asosida profilaktika modellarini O'zbekistonga joriy etish — bu faqat xorijiy modellarni ko'chirish emas, balki milliy tizimni xalqaro standartlarga ko'tarish jarayonidir. Bu jarayonning muvaffaqiyati siyosiy iroda, kadrlar tayyorlash, barqaror moliyalashtirish va xalqaro hamkorlikka bog'liq.

WHO raqamli salomatlik strategiyasi va UNODC standartlari milliy dasturning xalqaro asosini tashkil etadi. Measham F. ta'kidlaganidek, real vaqtda ma'lumot yig'ish va tahlil tizimi samarali profilaktikaning asosi hisoblanadi.²³ Levin L.L. ta'kidlaganidek, moliyaviy jinoiy kanallarni kuzatish uchun blockchain analitikasi zarur.²⁴ FATF standartlari esa bu yo'lda xalqaro yo'llanmani beradi.²⁵

"Raqamli O'zbekiston-2030"²⁶ doirasida ushbu barcha yo'nalishlarni uyg'unlashtirib, kelajak avlod uchun sog'lom raqamli muhitni yaratish — bugungi kun mas'uliyati hisoblanadi. Farrington D.P. ta'kidlaganidek, yoshlik davridagi profilaktiv ta'lim hayot davomida davom etadi.²⁷

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Suxodolov A.P. Narkotrafik v tsifrovuyu epoxu. Moskva: Norma, 2020. 312 s.
2. Wall D.S. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. Cambridge: Polity Press, 2007. 276 p.

²⁴Levin L.L. Kriptoalyuta i otmyvanie deneg. Moskva: Finansy i statistika, 2022. S. 22.

²⁵FATF. Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Updated Guidance. Paris: FATF, 2021. P. 18.

3. Fayziyeva D.X. Raqamli muhitda jinoyatlarni tergov qilish. Huquq va jamiyat. 2023. B. 70-84.
4. Alimov A. Davlat organlari muvofiqlashtirishning samaradorligi. Davlat boshqaruvi. 2022. B. 40-52.
5. Raximova Sh. Yoshlarga mo'ljallangan raqamli profilaktika. Psixologiya va ijtimoiy ish. 2023. B. 55-62.
6. Toshkent shahar IIBB UBPSIT. 2024-yilgi faoliyat hisoboti. Toshkent, 2024.
7. Revin V.P. Kiberprestupleniya: problemy klassifikatsii i rassledovaniya. Rossiyskoe pravo. 2021. S. 88-97.
8. Zemsova S.I. Dropy kak instrument narkotizirovannoy prestupnosti. Kriminalistika. 2022. S. 34-42.
9. Levin L.L. Kriptoalyuta i otmyvanie deneg. Moskva: Finansy i statistika, 2022. 188 s.
10. UNODC. Central Asia Programme: Annual Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. 96 p.
11. FATF. Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Updated Guidance. Paris: FATF, 2021. 104 p.
12. Measham F. Real-time Digital Data Collection in Drug Monitoring. International Journal of Drug Policy. 2022. Vol. 103. P. 110-118.
13. Carlsson U. Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights, Countering Radicalization and Extremism. Gothenburg: Nordicom, 2019. 148 p.
14. Farrington D.P. Key Results from the First Forty Years of the Cambridge Study in Delinquent Development. Criminology. 2003. Vol. 41. P. 133-182.
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'Raqamli O'zbekiston-2030' strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. Toshkent, 2020.
16. Bailenson J.N. Experience on Demand: What Virtual Reality Is, How It Works, and What It Can Do. New York: W.W. Norton, 2018. 272 p.
17. O'zbekiston Respublikasi 'Giyohvand moddalar, psixotrop moddalar va ularning prekursorlarini noqonuniy muomalada bo'lishiga qarshi kurash to'g'risida'gi Qonuni. 2002 yil 19 avgustdagi 395-II-son.